

NADÁCIA FRIEDRICHA EBERTA

Prognostický ústav SAV

**Zamestnanosť a základné tendencie na trhu práce v ekonomike
Slovenska v roku 1996**

Pavol Kárász

Juraj Renčko

Iveta Pauhofová

Bratislava, marec 1996

C 97 - 03916

NADÁCIA FRIEDRICHA EBERTA

Prognostický ústav SAV

Pavol Kárász

Juraj Renčko

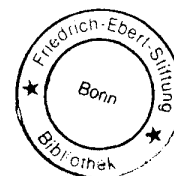
Iveta Pauhofová

Zamestnanosť a základné tendencie na trhu práce v ekonomike

Slovenska v roku 1996

Bratislava, marec 1996

C 97 - 03916

Prognostická štúdiá bola vytvorená za podpory Nadácie Friedricha Eberta v rámci projektu SAV číslo: 2/1160/94 „Stabilizačné a reštrukturalizačné možnosti ekonomiky Slovenska“, riešeného na Prognostickom ústave SAV.

Obsah

1. Úvod	5
2. Demografický vývoj a ponuka práce	6
3. Očakávaný makroekonomický rámec	8
4. Možnosti a obmedzenia rozpočtovej politiky so zreteľom na zamestnanosť ¹⁴	
5. Formovanie trhu práce a mzdový vývoj	20
6. Vývoj spotrebiteľských zvyklostí a životná úroveň obyvateľstva	31
7. Záver	37

1. Úvod

Predkladaná prognostická štúdia vznikla rozpracovaním prognózy základných makroekonomických proporcií vývoja ekonomiky Slovenska v roku 1996, ktorá bola publikovaná v januári tohto roku. Predmetom rozpracovania je problematika dotýkajúca sa zamestnanosti a základných tendencií na trhu práce.

Východiskom prognostickej štúdie je rozšírená prognóza základných makroekonomických proporcií ekonomiky Slovenska na rok 1996. Toto rozšírenie bolo umožnené nielen neustálym zdokonaľovaním vytvoreného metodologického aparátu a použitých analytických postupov, ale aj pribúdaním poznatkov dotýkajúcich sa problematiky zamestnanosti a trhu práce v transformujúcej sa ekonomike a spoločnosti.

Z hľadiska tohtoročných vývojových možností ekonomiky Slovenska rozhodujúci význam má oživením domáceho dopytu posilnený hospodársky rast, ktorý počas doterajšieho priebehu transformačného procesu bol prvýkrát v roku 1995 spojený aj s rastom zamestnanosti. Tento rast však ešte nie je dôsledkom pôsobenia takých síl, ktoré poskytujú dostatočnú záruku na ďalší priaznivý vývoj a znamenajú radikálne zlepšenie na trhu práce. Aj napriek tomu, že v roku 1996 možno rátať s pokračovaním rastových tendencií, zostáva tak rast hrubého domáceho produktu (HDP) ako aj rast zamestnanosti ešte krehkým. Jeho upevnenie je predovšetkým podmienené zachovaním makroekonomickej stability, stupňom oživenia mikroekonomiky a zachovaním sociálneho zmieru.

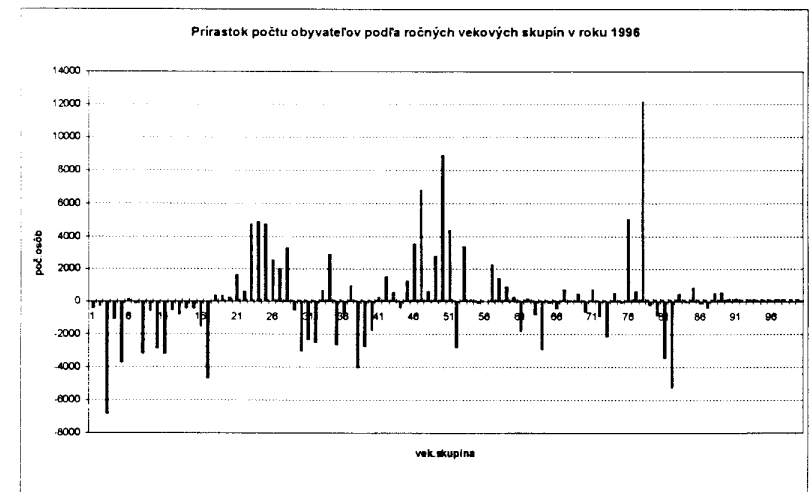
Prognóza je založená na základnom predpoklade pokračovania započatej hospodárskej reformy. Vychádza z takej prorastovej hospodárskej politiky, ktorej základnou prioritou okrem udržania menovej a cenovej stability je zvýšenie oživenia podnikovej sféry. Predpokladáme teda, že vláda SR bude nadväzovať na doterajšie pozitívne prvky hospodárskej politiky a Národná banka Slovenska bude realizovať svoj deklarovaný menový program zameraný na udržanie a skvalitnenie cenovej a kurzovej stability.

Číselne prognóza vychádza z analýzy údajovej základne časových radov mesačných, štvrťročných aj ročných, ktoré autorský kolektív trvale udržiava a aktualizuje. Východisková úroveň predikcie, údaje za rok 1995, boli čerpané z

podkladov ŠÚ SR, resp. sú odhadmi autorov založenými na analýze tzv. „mäkkých“ dát (informácie bežne dostupné odborným kruhom nezapojených do oficiálnych vládnych štruktúr) v kombinácii s aplikovaným metodologickým aparátom. Predikcia HDP a peňažných príjmov obyvateľstva zohľadňuje revidované údaje na základe ročných národných účtov za rok 1992 (publikované: Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR v 1.-3. štvrťroku 1995, prognóza vývoja na rok 1995 a 1. štvrťrok 1996. Štatistické analýzy a informácie, ŠÚ SR, Bratislava 18. decembra 1995). Prognóza vývoja HDP okrem cenovej úrovne roku 1993 (zohľadňujúca revidované údaje) bola uskutočnená aj na úrovni stálych cien k 1.1.1984. V prognóze používame a uvádzame novšie revidované dáta.

2. Demografický vývoj a ponuka práce

Dlhodobým demografickým trendom, ktorý je v deväťdesiatych rokoch na Slovensku dominantný, je pokles dynamiky populačného rastu, proces starnutia obyvateľstva a posun vrcholov jednotlivých populačných vln do vyšších vekových skupín. Orientačný pohľad na tendencie zmeny vekovej štruktúry obyvateľstva poskytuje graf na obr. 1.

obr. 1

Tento trend sa v roku 1996 prejaví v poklese podielu detí v predproduktívnom veku na celkovom počte obyvateľov v prospech produktívneho a poproduktívneho veku, v raste priemerného veku obyvateľstva, v raste indexu starnutia a v ďalších charakteristikách (niektoré kvalitatívne charakteristiky populačného vývoja uvádza tabuľka 1).

Sprievodným rysom transformačného procesu je výraznejší pokles dynamiky demografického rastu než by zodpovedalo dlhodobému trendu. Spôsobený je predovšetkým klesajúcou fertilitou, ktorá sa znížila zo 60,2 živonarodených detí pripadajúcich na 1000 žien vo veku 15 - 49 rokov v roku 1990 na 47,7 v roku 1994. Ide pravdepodobne o dôsledok zhoršenia sociálnej situácie, vrátane oblasti bývania. Pretože zlepšenie situácie je možné očakávať iba veľmi postupne, je možné očakávať pokračovanie tohto trendu, aj keď v roku 1994 pravdepodobne kulminoval.

tabuľka 1 Vybrané charakteristiky demografického vývoja

	1994	1995	1996
<i>štruktúra počtu obyvateľov (%)</i>			
predprod. vek	22,89	22,33	21,81
prod. vek	59,64	60,13	60,61
poprod. vek	17,47	17,54	17,58
spolu	100,00	100,00	100,00
<i>ďalšie charakteristiky</i>			
priemerný vek	33,78	34,02	34,25
index starnutia ¹	76,32	78,52	80,63
ind. ekon. zaťaženia ²	67,66	66,30	64,98
index dôch. zaťaženia ³	29,29	29,16	29,00
prírastok ek. akt. obyvateľstva (tis. osôb)	22	23	24

Z pohľadu trhu práce ovplyvní táto tendencia predovšetkým vývoj na strane ponuky. Prejaví sa v ďalšom poklese počtu žien na materskej dovolenke, ktorý v roku 1996 v porovnaní s rokom 1995 je možné odhadnúť na cca 5- tis. osôb a z pohľadu formovania ponuky na trhu práce nebude významný.

¹ Počet obyvateľov v poproduktívnom veku a pripadajúcich na 100 obyvateľov v predproduktívnom veku.

² Pomer počtu obyvateľov v poproduktívnom veku a predproduktívnom veku pripadajúcich na 100 obyvateľov v produktívnom veku.

³ Pomer počtu obyvateľov v poproduktívnom veku pripadajúcich na 100 obyvateľov v produktívnom veku.

Miera ekonomickej aktivity obyvateľov v poproduktívnom veku sa prudko znížila už v roku 1990 asi o polovicu a následne sa stabilizovala na úrovni 10 percent. Jej ďalší mierny pokles je spôsobovaný najmä procesom starnutia a znižovaním podielu obyvateľov v nižších vekových skupinách poproduktívneho veku. V roku 1996 je možné očakávať zachovanie počtu pracovníkov v poproduktívnom veku na úrovni asi 90 tis. osôb, pri nevýznamnom z pohľadu ponuky práce posune smerom nadol.

Dominantným z pohľadu formovania ponuky práce bude naďalej posun populačnej vlny z prvej polovice sedemdesiatych rokov do tých vekových skupín produktívneho veku, ktoré reálne vstupujú na trh práce, t.j. do vekových skupín nad 20 rokov. Zvýši sa tak podiel obyvateľov v produktívnom veku vo vekovej skupine 20 až 30 - ročných a vo veku nad 45 rokov; klesne podiel obyvateľov v intervale 30 - 40 rokov.

V dôsledku uvedených tendencií sa zvýši ponuka na trhu práce zhruba v rovnakom rozsahu ako v roku 1995, t.j. asi o 24 tis. osôb a miera ekonomickej aktivity obyvateľstva celkom sa bude pohybovať na úrovni 48 percent.

Bude naďalej pretrvávať problém umiestňovania absolventov škôl. Ku koncu augusta 1995 bolo na Slovensku 62834 neumiestnených absolventov škôl, čo predstavovalo 18,1 percenta celkovej nezamestnanosti (evidovanej úradmi práce). Aj keď sa prírastok absolventov v roku 1996 nezvýši, t.j. prírastok ich počtu ostane na úrovni roku 1995, mladí ľudia po prvýkrát vstupujúci na trh práce останú najohrozenejšou skupinou z pohľadu nezamestnanosti.

3. Očakávaný makroekonomický rámec

V roku 1995 pokračoval nárast otvorenosti ekonomiky Slovenska. Tento nárast spojený s kladným čistým vývozom⁴ predstavoval aj naďalej kľúčový faktor zaznamenaného hospodárskeho rastu.

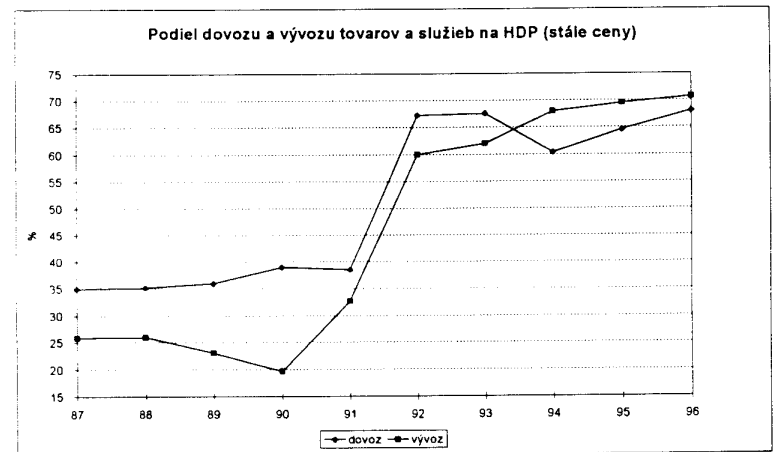
Z hľadiska teritoriálnej štruktúry vývozu tovarov naďalej pokračovala tendencia, spočívajúca v raste podielu európskych krajín s vyspelou trhovou ekonomikou na vývoze Slovenska, poklese podielu Českej republiky a miernom raste podielu ostatných krajín CEFTA⁵.

⁴ Rozdiel medzi vývozom a dovozom tovarov a služieb.

⁵ Na týchto troch teritóriách Slovensko realizuje vyše 80% svojho vývozu.

Ak vývoz tovarov a služieb potvrdil tendencie z roku 1994, tendencia vývoja dovozu sa zmenila. Nárast dovozu v roku 1995 v porovnaní s rokom 1994 mal za následok zníženie čistého vývozu.

Z pohľadu budúceho vývoja je podstatné to, že v roku 1995 na 1 percento rastu HDP pripadal 2-percentný rast dovozu. Pokračovanie tejto tendencie je možné očakávať aj do budúcnosti a saldo obchodnej bilancie bude mať tendenciu prechádzať do jej schodku. Na druhej strane prebytok bilancie služieb je tvorený takými aktivitami, dynamizácia ktorých z krátko- resp. aj strednodobého pohľadu je nepravdepodobná. Za predpokladu pokračovania súčasných tendencií je možné očakávať, znižovanie prebytku bežného účtu platobnej bilancie a tým i znižovanie čistého vývozu⁶. Na rok 1996 však možno predpokladať, že pokračovanie rastu otvorenosti a kladný čistý vývoz budú naďalej tvoriť jeden z faktorov očakávaného rastu HDP. Znamená to, že v tomto roku, pri znižujúcom sa podiele čistého vývozu, možno kalkulovať tak

obr. 2

s nárastom podielu vývozu ako aj s nárastom podielu dovozu tovarov a služieb na HDP. Charakter tohto vývoja v nadväznosti na predchádzajúce roky vyjadruje graf na obr. 2.

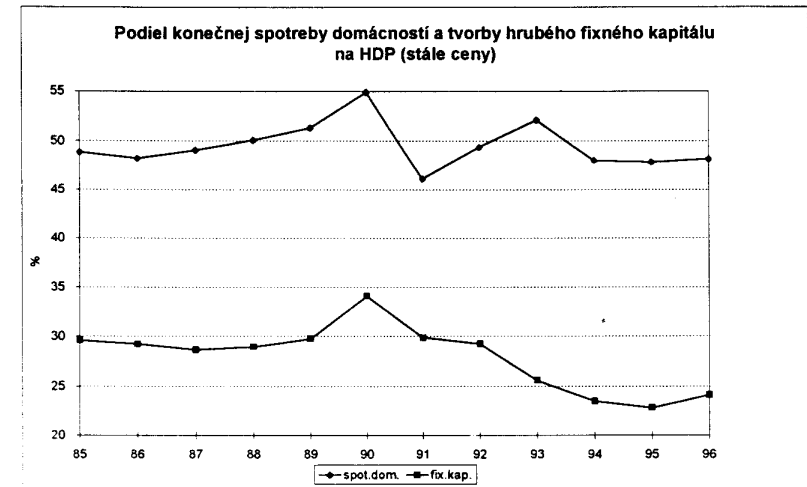
⁶ S možnosťou, že bežný účet platobnej bilancie bude schodkový najneskôr v roku 1998.

Najzávažnejší pokrok v minulom roku zaznamenaný hospodársky rast priniesol tým, že v porovnaní s rokom 1994 nebol založený iba na raste čistého vývozu. Vplyv pokračujúceho priaznivého vývoja zahraničného obchodu na rast HDP, bol v roku 1995 už posilnený aj oživením domáceho dopytu. Toto oživenie bolo predovšetkým dôsledkom pôsobenia domácich zdrojov.

Napriek tomu, že Slovensko sa z hľadiska hospodárskeho rastu a makroekonomickej stability zaradilo medzi najúspešnejšie krajiny strednej a východnej Európy, z aspektu objemu zahraničných investícií pripadajúcich na jedného obyvateľa je spomedzi krajín CEFTA na poslednom mieste. Možno predpokladať, že objem zahraničného kapitálu investovaného na území SR k 31.12.1996 narastie aspoň o 30 percent v porovnaní s rovnakým obdobím roku 1995. Ani tento nárast však neprinesie z hľadiska objemu zahraničného kapitálu investovaného v krajine zásadné zmeny v medzinárodnom postavení Slovenska. Znamená to, že pre Slovensko je výhodnejšie uvažovať skôr v medziach maximalizácie efektívnosti zahraničného kapitálu investovaného na území krajiny než v medziach maximalizácie jeho objemu. Rešpektovanie tohto princípu kladie osobitnú pozornosť na podporu ďalšieho rastu podielu priamych investícií na príleve zahraničného kapitálu a ich umiestnenia najmä do tých odvetví, ktoré najviac môžu podporiť dlhodobý ekonomický rast.

So zaznamenaným hospodárskym rastom spojené vylepšenie dôchodkovej situácie domácností a podnikov povedie v roku 1996 k ďalšej dynamizácii domáceho dopytu. Je reálne počítať s tým, že očakávaný rast reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva vyvolá rast konečnej spotreby domácností, ktorý sa s vysokou pravdepodobnosťou bude pohybovať v rozmedzí 5,2 až 6,9 percenta. Možno kalkulovať s tým, že pokračujúce oživenie podnikovej sféry ako aj kontinuita rastu celkových úspor⁷ povedú k nárastu tvorby hrubého fixného kapitálu v rozsahu 4,5 až 12,9 percenta. Vývoj podielu týchto ukazovateľov na HDP v nadväznosti na predchádzajúce roky vyjadruje graf na obr. 3.

⁷ Celkové úspory sú dané súčtom tvorby hrubého fixného kapitálu, deficitom štátneho rozpočtu a čistým vývozom.

obr. 3

S miernym nárastom možno rátať aj v oblasti konečnej spotreby štátnej správy ako poslednej zložky domáceho dopytu. V tejto oblasti možno očakávať rast v rozsahu 0,8 až 2,2 percenta. Takto zdynamizovaný vnútorný dopyt v spolupôsobení s očakávaným prebytkom čistého vývozu výrobkov a služieb, vyvolá nárast hrubého domáceho produktu v rozsahu 4,5 až 6,7 percenta.

V prípade realizácie ohláseného menového programu NBS možno v roku 1996 očakávať ďalšie upevnenie makroekonomickej stability. Je vysoko pravdepodobné, že miera inflácie sa bude pohybovať pod ôsmimi percentami. Nemožno však vylúčiť ani mieru inflácie nepresahujúcu úroveň šiestich percent. Je to dôsledok tej skutočnosti, že spotrebiteľské ceny tovarov a služieb sú v podmienkach formovania vytvárajúceho sa trhu na jednej strane ťahané hore cenami výrobcov a na strane druhej sú tlačené dolu dôchodkovým obmedzením obyvateľstva. Možno predpokladať, že v roku 1996 uvedený ťah cien výrobcov v porovnaní s predchádzajúcim rokom poklesne. Možno predpokladať, že tento pokles bude vyvolaný predovšetkým znížením finančných nákladov výrobcov determinovaným očakávaným poklesom priemernej úrokovej miery.

Pri upevňovaní makroekonomickej stability rozhodujúca úloha pripadá proklamovanému udržaniu stability kurzu Sk. Význam tohto zámeru okrem

budovania dobrej medzinárodnej ekonomickej pozície Slovenska, spočíva predovšetkým v upevnení postavenia kurzu národnej meny ako kotvy stability a prebytku obchodnej bilancie. So zreteľom na dosiahnutú úroveň devízových rezerv je reálne aj v odštartovaných podmienkach konvertibility národnej meny, očakávať v rámci rozšíreného fluktuálneho pásma nemennosť jej kurzu.

Je reálne počítať s tým, že z hľadiska stabilizácie spotrebiteľských cien funkciu určitej vonkajšej kotvy bude i naďalej plniť kurz a úlohu vnútornej kotvy zas ponuka peňažnej masy⁸.

V nadväznosti na uvedené tendencie možno očakávať, že ekonomika Slovenska sa bude vyvíjať v intenciách, ktoré naznačuje tabuľka 2.

tabuľka 2 Základné makroekonomické ukazovatele vývoja ekonomiky SR

	Skutočnosť		Odhad	Prognóza
	1993	1994	1995	1996
Reálny HDP mld. Sk	367,3	385,0	410,8	429,2 až 438,5
Nominálny HDP mld. Sk	367,3	433,6	508,4	547,7 až 568,0
Miera inflácie v %	25,1	11,7	7,2	5,8 až 7,8

Poznámka: Hrubý domáci produkt vypočítaný metódou SNA - ESA. Skutočnosť - ŠÚ SR - revidované údaje na základe ročných národných účtov za rok 1992, predbežné údaje. Reálny HDP - porovnateľné ceny 1993 = 100.

Predpokladaný rast HDP a očakávaný cenový vývoj povedie v roku 1996 k takému formovaniu dôchodkotvorných procesov v ekonomike, ktoré na úrovni peňažných príjmov obyvateľstva spolu bude znamenať nárast v rozmedzí 9,7 až 14,4 percenta. Charakter tohto vývoja, z pohľadu štruktúry tvorby peňažných príjmov obyvateľstva v nadväznosti na predchádzajúce roky vyjadrujú ukazovatele, ktoré obsahuje tabuľka 3.

Uvedený vývoj peňažných príjmov obyvateľstva je dôsledkom takého formovania dôchodkotvorných procesov, ktoré domácností, ako hospodárske subjekty, posúva do trhovo konformnejšej pozície. Kým v roku 1995 z celkového objemu dôchodkov vytvorených v národnom hospodárstve⁹ sa

⁸ Daná likvidnými pasívami - M2.

⁹ Daným nominálnym HDP.

obyvateľstvu rozdelilo 75,3%, tak v roku 1996 možno očakávať, že tento podiel sa bude pohybovať nad úrovňou 78%.

tabuľka 3 Peňažné príjmy obyvateľstva v mld. Sk

	Odhad	Prognóza
	1995	1996
Peňažné príjmy spolu	383,0	420,0 až 438,0
v tom:		
pracovné príjmy	220,3	240,0 až 251,3
sociálne príjmy	72,6	79,0 až 82,2
ostatné príjmy	90,1	101,0 až 104,5

Poznámka: Ukazovatele peňažných príjmov obyvateľstva od roku 1995 nadväzujú na účet rozdelenia dôchodkov a účet použitia dôchodkov v SNA-ESA. Peňažné príjmy spolu predstavujú bežné príjmy spolu. Pracovné príjmy sú dané odmenami zamestnancov (za všetky sektory). Sociálne príjmy sú dané jednorazovými bežnými príjmovými transfermi. Ostatné príjmy predstavujú súčet hrubého prevádzkového prebytku, dôchodkov z vlastníctva a podnikania a transakcie príhodového poistenia. Keďže v tabuľke uvedené ukazovatele boli v minulosti zisťované bilanciou peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva, neuvádzame ich vzhľadom na metodologickú odlišnosť konštrukcie v porovnaní s rokom 1995.

Štruktúra objemu dôchodkov obdržaného obyvateľstvom je výsledkom vývoja, kde podiel pracovných príjmov mal klesajúcu a podiel ostatných príjmov zas rastúcu tendenciu na peňažných príjmoch obyvateľstva spolu. Roky transformačnej recesie ako aj prvý rok transformačného rastu boli spojené s poklesom podielu pracovných a rastom podielu ostatných príjmov na peňažných príjmoch obyvateľstva spolu. Tento vývoj bol indukovaný na jednej strane predovšetkým poklesom zamestnanosti a na strane druhej najmä postupom reštrukturalizácie dôchodkotvorných procesov a vývojom v oblasti kapitalizácie dôchodkov.

V roku 1995, ktorý predstavoval druhý rok transformačného rastu, podiel pracovných príjmov na peňažných príjmoch obyvateľstva spolu sa pohyboval okolo 57%. Ak zoberieme do úvahy, že tento podiel bol v roku 1994 daný hodnotou 46,3%, tak i napriek metodologickej odlišnosti možno konštatovať, že v roku 1995 podiel pracovných príjmov na peňažných príjmoch obyvateľstva spolu narástol. Kľúčovým faktorom tohto nárastu bol rast zamestnanosti a miezd.

Podiel ostatných príjmov na peňažných príjmoch obyvateľstva spolu v roku 1995 dosahoval približne 24%. Ak zoberieme do úvahy, že tento podiel v roku 1994 bol daný hodnotou 34,8%, tak i napriek metodologickej odlišnosti možno konštatovať v roku 1995 pokles tohto ukazovateľa súvisí predovšetkým s nižšou dynamikou kapitalizácie dôchodkov.

V roku 1996 aj napriek očakávanému pokračovaniu rastu v oblasti zamestnanosti možno kalkulovať s tým, že podiel pracovných príjmov na peňažných príjmoch obyvateľstva spolu mierne poklesne a podiel ostatných príjmov na peňažných príjmoch spolu zas mierne narastie. Bude to dôsledok jednak výkonnosti dôchodkotvorných procesov v oblasti formovania pracovných príjmov limitovaného očakávaným vývojom produktivity práce a potrebou zachovania konkurencieschopnosti a jednak vyššej dynamiky kapitalizácie dôchodkov než v roku predchádzajúcom.

V oblasti sociálnych príjmov možno kalkulovať s tým, že ich podiel na peňažných príjmoch obyvateľstva spolu bude naďalej oscilovať okolo úrovne dosiahnutej v predchádzajúcom roku.

Význam uvedených proporcií v štruktúre peňažných príjmov obyvateľstva pre hospodársky rast v roku 1996 spočíva predovšetkým v ďalšom formovaní správania sa obyvateľstva na spotrebiteľskom trhu, na finančnom trhu a na trhu práce.

4. Možnosti a obmedzenia rozpočtovej politiky so zreteľom na zamestnanosť

Rok 1996 znamená pokračovanie poklesu podielu štátneho rozpočtu (ŠR) na prerozdeľovaní verejných financií¹⁰. Kým v roku 1995 cez ŠR sa prerozdeľovalo do dvoch tretín z celkového objemu verejných financií, tak v roku 1996 tento podiel bude predstavovať iba o niečo viac než 50 percent. Takýto vývoj decentralizácie na jednej strane vytvára systémové predpoklady na lepšie využitie verejných financií, na strane druhej kladie zvýšené nároky na efektivnosť jednotlivých prvkov systému ich prerozdeľovania. Význam týchto nárokov je zdôraznený tou skutočnosťou, že v roku 1996 sa

¹⁰ Tvorených štátnym rozpočtom, rozpočtami obcí a rozpočtami: základného systému zdravotného poistenia, Sociálnej poisťovne, štátnych fondov, Fondu zamestnanosti a Fondu národného majetku.

prostredníctvom verejných financií prerozdeli viac než 58 percent z vytvoreného HDP.

Tohtoročná finančná obsluha vývoja ekonomiky Slovenska prostredníctvom ŠR povedie k poklesu podielu jeho príjmov a k nárastu podielu jeho výdavkov na HDP. Túto skutočnosť v nadväznosti na predchádzajúce roky vyjadrujú ukazovatele, ktoré uvádza tabuľka 4.

Táto tabuľka naznačuje tri základné skutočnosti. Po prvé, že bude pokračovať znižovanie toho podielu vytvoreného HDP, ktorý sa odvádza do ŠR. Po druhé, prerozdelenie verejných financií prostredníctvom ŠR bude realizované v podmienkach deficitného hospodárenia, pričom sa rozdelí väčšia časť vytvoreného HDP než v roku predchádzajúcom. Po tretie, dosiahnutie rozpočtovaného objemu príjmov ŠR sa uskutoční v podmienkach zvýšenia daňovej zaťaženia hospodárskych subjektov.

tabuľka 4 Podiel príjmov a výdavkov štátneho rozpočtu na HDP¹¹ a daňová zaťaženosť hospodárskych subjektov¹² v %

	Skutočnosť			Odhad	Prognóza
	1992	1993	1994	1995	1996
Príjmy	34,9	40,9	32,1	32,1	29,7
Výdavky	37,3	47,2	37,4	33,7	34,6
Daňová zaťaženosť	31,9	22,4	24,4	26,8	27,0

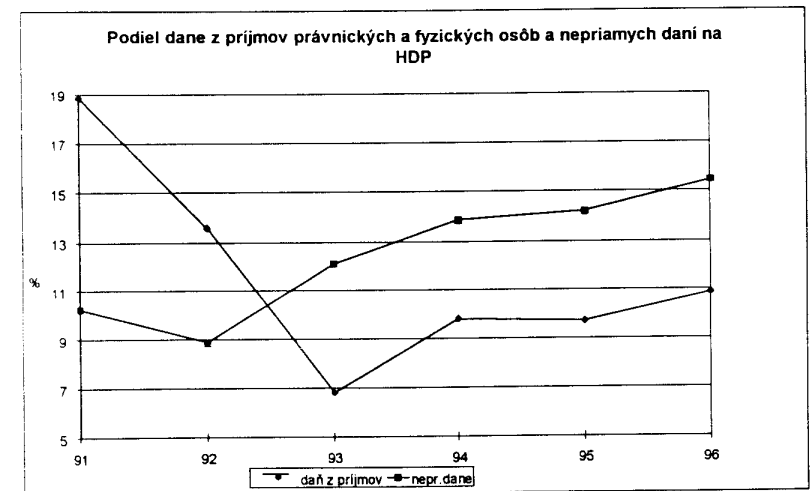
Kontinuita v poklese podielu príjmov ŠR na HDP znamená pokračovanie zväčšovania priestoru pre pôsobenie trhových síl v ekonomike. Vytvárajú sa tým základné predpoklady pre podnikateľskú sféru na zvyšovanie vlastnej konkurencieschopnosti, realizáciu potrebných štrukturálnych zmien a tvorbu nových pracovných miest. Pôsobenie týchto predpokladov je však oslabované parlamentom odsúhlaseným deficitným hospodárením a nárastom daňovej zaťaženia hospodárskych subjektov.

¹¹ Použil sa ukazovateľ v nominálnom vyjadrení zohľadňujúci revidované údaje na základe ročných národných účtov za rok 1992.

¹² Daná ako podiel daňových príjmov ŠR na HDP.

Deficitné hospodárenie a väčší nárast výdavkov ŠR než je nárast HDP neznamena iba zvyšovanie záväzkov štátu v nasledovných rokoch, ale sťažuje aj potenciálne možnosti znižovania daňového zaťaženia hospodárskych subjektov. V súčasných podmienkach ekonomiky Slovenska je takýto vývoj odôvodnený iba v prípade ak uvedený nárast výdavkov štátneho rozpočtu bude vynaložený tak, aby napomohol k upevneniu prebiehajúceho hospodárskeho rastu a umožnil tak bez ďalších negatívnych dopadov na obyvateľstvo tieto záväzky v budúcnosti plniť.

Nárast daňovej zaťaženosti hospodárskych subjektov je dôsledkom rastu zaťaženia v oblasti tak priamych ako aj nepriamych daní. Charakter tohto vývoja v nadväznosti na predchádzajúce roky znázorňuje graf uvedený na obr. 4.

obr. 4

Z uvedeného obrázku vyplýva, že kým podiel nepriamych daní¹³ na HDP má počas doterajšej existencie samostatnej SR neustále rastúcu tendenciu, tak podiel dane z príjmov právnických a fyzických osôb na HDP v rokoch transformačnej recesie klesal a v rokoch transformačného rastu zas

¹³ Tvorených súčtom dane z pridanej hodnoty (do roku 1993 daň z obratu), spotrebných daní a daní z medzinárodného obchodu a transakcií.

rastie. Je to dôsledok existujúceho daňového systému, no predovšetkým vysokých daňových sadzieb z ohľadom na výkonnosť dôchodkotvorných procesov.

Vysoká daňová zaťaženosť v oblasti nepriamych daní plošne zasahuje celú ekonomiku. Aj v roku 1996 treba počítať s tým, že jednopercenčný nárast podielu nepriamych daní na HDP vyvolá jednopercenčný nárast úhrnného indexu spotrebiteľských cien tovarov a služieb. Znamená to, že rast podielu nepriamych daní na HDP bude mať negatívny dopad na rast domáceho dopytu a tým aj nepriaznivý vplyv na rast zamestnanosti.

Daň z príjmov právnických a fyzických osôb v spolupôsobení s odvodmi do systému zdravotného a sociálneho poistenia a Fondu zamestnanosti je príčinou vysokej finančnej zaťažnosti podnikateľských subjektov. Táto je brzdou zvyšovania konkurencieschopnosti a ďalšieho rozvoja podnikateľských aktivít s výrazným negatívnym vplyvom na tvorbu nových pracovných miest a rast zamestnanosti.

Na základe uvedeného možno teda konštatovať, že príjmová časť ŠR má na tvorbu nových pracovných miest a rast zamestnanosti negatívny vplyv.

Táto situácia je dôsledkom štruktúry príjmov ŠR. Základné tendencie vývoja v tejto oblasti uvádza tabuľka 5.

tabuľka 5 Štruktúra príjmov štátneho rozpočtu (%)

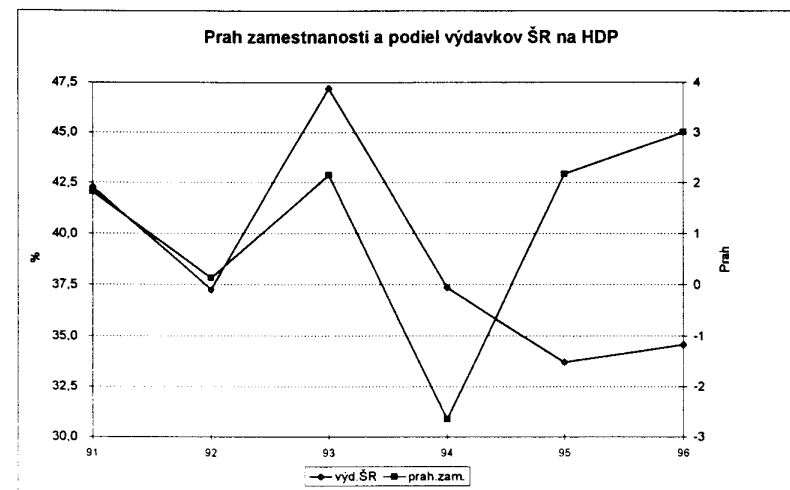
	Skutočnosť				Prognóza
	1992	1993	1994	1995	1996
Nepriame dane	25,5	29,6	43,2	44,3	52,1
Daň z príjmov právnických a fyzických osôb	39,0	16,7	30,6	30,3	36,8
Ostatné príjmy	35,5	53,7	26,2	25,4	11,1

Z uvedenej tabuľky vyplýva, že rozpočtovanie príjmov ŠR je v roku 1996 založené na drastickom poklese ostatných príjmov a prudkom náraste príjmov z priamych a nepriamych daní. V poklese ostatných príjmov rozhodujúca úloha pripadá nedaňovým príjmom, ktorých rozpočtovaná úroveň je takmer o 50%

nižšia než v predchádzajúcom roku a to i napriek tomu, že tento druh príjmov sa v SR za rok 1995 prekročil o viac než 40%. Tento fakt je odrazom rozpočtovej politiky založenej na získavaní zdrojov pre potreby verejných financií prostredníctvom zvyšovania daňovej zaťaženia domácností a podnikov a znižovania využitia iných zdrojov príjmov, s osobitným zreteľom na nízky prínos zo štátnej účasti na podnikaní a majetku.

Intenzita zamestnanosti ako vzťah medzi rastom (poklesom) ekonomiky a jeho podielom na tvorbe (zániku) pracovných miest je determinovaná množstvom faktorov. Aj v podmienkach vyspelej trhovej ekonomiky je veľmi ťažké izolovať mieru ich pôsobenia. V podmienkach transformujúcej sa ekonomiky je to mnohonásobne ťažšie, a preto je účelnejšie zamerať sa na globálny vzťah medzi ekonomickým rastom (poklesom) a zamestnanosťou prostredníctvom tzv. prahu zamestnanosti (employment threshold), ktorý je vyjadrením odrazu ekonomického rastu (poklesu) v zamestnanosti¹⁴. Vzťah medzi prahom zamestnanosti a rozpočtovou politikou reprezentovanou podielom výdavkov SR na HDP v nadväznosti na predchádzajúce roky vyjadruje graf na obr. 5.

¹⁴ Vypočítava sa ako podiel tempa rastu (poklesu) HDP a tempa rastu (poklesu) zamestnanosti. Podľa definície prah zamestnanosti korešponduje s trendom v oblasti produktivity práce.

obr. 5

Na základe tendencií vyplývajúcich z obr. 5 a z pohľadu vývoja zamestnanosti možno konštatovať, že:

- nárast podielu výdavkov ŠR na HDP v prvom roku existencie samostatnej SR korešpondoval (v nadväznosti na vyšší prah zamestnanosti než v roku 1992¹⁵) s konzerváciou existujúcich pracovných miest (často neefektívnych)
- pokles podielu výdavkov ŠR na HDP v roku 1994 v podmienkach hospodárskeho rastu a poklesu zamestnanosti¹⁶ súvisel s presunom prerozdelenia verejných financií súvisiacich s vývojom zamestnanosti a nezamestnanosti zo ŠR na Fond zamestnanosti
- pokles podielu výdavkov ŠR na HDP v roku 1995 v podmienkach hospodárskeho rastu a rastu zamestnanosti¹⁷ predovšetkým súvisel so zvýšením efektívnosti výdavkovej časti ŠR, daného i tým, že v tomto roku sa po prvý krát prerozdelenia viac než jedna tretina verejných financií mimo štátny rozpočet

¹⁵ Vyjadrujúceho menší pokles zamestnanosti vzhľadom na pokles HDP než v roku predchádzajúcom.

¹⁶ Čo vyjadruje negatívna hodnota prahu zamestnanosti.

¹⁷ Čo naznačuje rast prahu zamestnanosti a jeho kladná hodnota.

- očakávaný nárast podielu rozpočtovaných výdavkov ŠR na HDP v roku 1996 pri predpokladanom hospodárskom raste a raste zamestnanosti je daný vyššou dynamikou rastu výdavkov ŠR než v roku predchádzajúcom.

Z uvedeného vyplýva, že medzi vývojom podielu výdavkov ŠR na HDP a vývojom zamestnanosti nemožno konštatovať priamu závislosť. Znamená to, že ani pre rok 1996 nemožno očakávať, že nárast podielu rozpočtovaných výdavkov ŠR na HDP bude mať vplyv na tvorbu pracovných miest a rast zamestnanosti.

Z hľadiska systému prerozdelenia verejných financií, s možnosťou takéhoto vplyvu v súčasnosti disponuje predovšetkým Fond zamestnanosti a rozpočty obcí. Žiaľ, možnosť prorozvojového vplyvu rozpočtov obcí na podnikavosť, tvorbu efektívnych pracovných miest a rast zamestnanosti je značne oklieštená súčasným stavom komunálnych financií a nedostatočnou zainteresovanosťou obcí na podpore právnických osôb determinovanou aj malým podielom z daní podľa sídla daňovníka¹⁸.

Celkovo možno konštatovať, že ekonomika Slovenska v roku 1996 sa dostane do takej etapy transformačného rastu v ktorej i naďalej bude pretrvávajúť negatívny vplyv ŠR na tvorbu nových pracovných miest a rast zamestnanosti. Napriek tomuto vplyvu však možno očakávať nárast zamestnanosti. Z pohľadu systému verejných financií bude tento nárast najviac ovplyvnený Fondom zamestnanosti, ktorý negatívny vplyv ŠR na rast zamestnanosti bude týmto spôsobom do istej miery kompenzovať. Z hľadiska potrieb ďalšieho rozvoja sa však uvedený spôsob kompenzácie môže už veľmi rýchlo ukázať nedostatočným, čo bude vyžadovať také zmeny v systéme verejných financií, ktoré povedú k zníženiu finančnej záťažnosti hospodárskych subjektov a zároveň vylepšia celkovú úroveň ich prerozdelenia.

5. Formovanie trhu práce a mzdový vývoj

Pre rok 1994, prvý rok hospodárskeho rastu na Slovensku v transformačnom období, bol charakteristický pokračujúci pokles zamestnanosti

¹⁸ V súčasnosti tento podiel činí 40%.

pri vysokej dynamike produktivity práce¹⁹. Pri raste HDP v porovnateľných cenách o 4,8 percenta vzrástla produktivita práce o 6,7 percenta.

V roku 1995 mal vývoj iný charakter. Dynamika produktivity práce klesla na dvojtretinovú úroveň v porovnaní s predchádzajúcim rokom (4,4 percenta) pri vyššej dynamike HDP. Dôsledkom bolo to, že hospodárske oživenie sa v roku 1995 prejavilo už aj na trhu práce v absolútnom raste zamestnanosti a poklese nezamestnanosti. Priemerný počet pracovníkov v ekonomike SR vzrástol asi o 2,2 percenta pri poklese nezamestnanosti (v zmysle priemerného ročného počtu nezamestnaných registrovaných úradmi práce) asi o 16 tis. osôb v absolútnom vyjadrení a poklese o 1 bod miery nezamestnanosti v relatívnom vyjadrení. Pokračoval aj rast reálnych miezd. Priemerná mesačná mzda v reálnom vyjadrení vzrástla v roku 1995 asi o 4,1 percenta, čo v porovnaní s hospodárskou dynamikou možno považovať za mierny, resp. zodpovedajúci nárast. Je pritom potrebné zdôrazniť, že takýto mzdový vývoj bol zaznamenaný pri absencii mzdovej regulácie, ktorá bola uplatňovaná naposledy v druhej polovici roka 1994.

Dá sa teda povedať, že pre rok 1995 bola charakteristická stagnujúca (resp. iba mierne klesajúca nezamestnanosť), pokles medziročnej dynamiky produktivity práce a relatívne mierny rast miezd. Presadzujú sa tak parametre, ktoré sa môžu stať typickými pre ekonomiku Slovenska aj z dlhodobejšieho pohľadu.

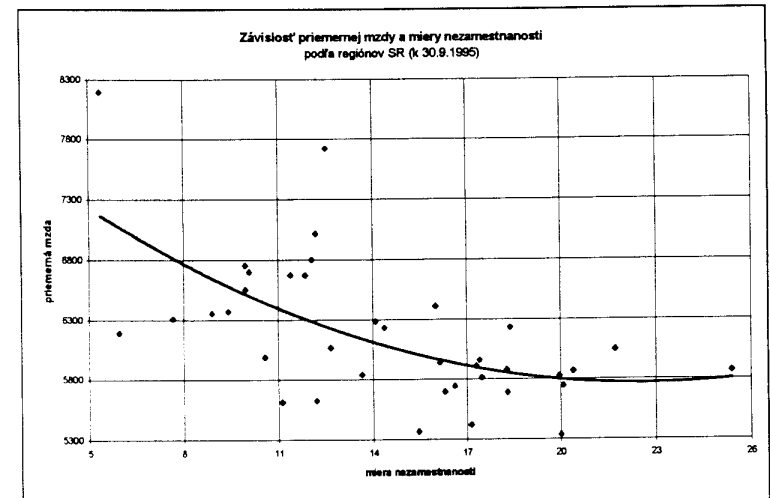
Determinujúca je pritom vysoká a pretrvávajúca miera nezamestnanosti. Skutočnosť, že napriek výraznej rastovej dynamike v roku 1995 miera nezamestnanosti klesla len o necelý jeden bod potvrdzuje, že vysoká miera nezamestnanosti je štrukturálnym fenoménom ekonomiky Slovenska. V súčasnosti patrí Slovensko medzi krajiny s najvyššou mierou nezamestnanosti v rámci transformujúcich sa krajín (po Chorvátsku, Poľsku a Slovinsku²⁰).

Miera nezamestnanosti ovplyvňuje predovšetkým tvar substitúcie medzi mzdami a zamestnanosťou, medzi ktorými v trhovej ekonomike trvale prebieha súperenie. Vplyv miery nezamestnanosti na mzdový vývoj v podmienkach ekonomiky Slovenska dokumentuje graf na obr. 6. Na základe grafu je možné urobiť dva závery. Po prvé, regionálne diferencie v priemernej mzde

¹⁹ vyjadrenej ako objem hrubého domáceho produktu pripadajúceho na jedného pracovníka v národnom hospodárstve

²⁰ Podľa Hospodárskych novín č.39 z 23.2.1996, príloha Burzové noviny, str.VII

predstavujú v nominálnom vyjadrení 2860 Sk, resp. 42 percent priemernej mzdy za SR celkom, pričom táto diferencia v roku 1990 predstavovala iba 17 percent.

obr. 6

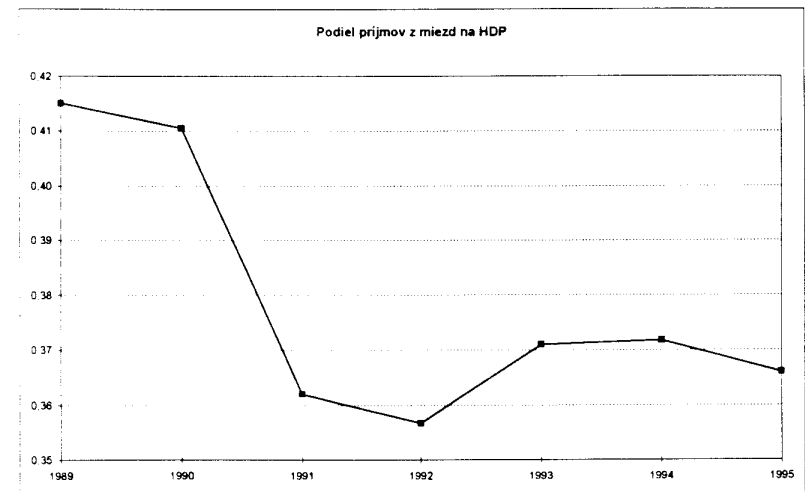
Primárnou príčinou vysokej miery nezamestnanosti a následne diferencií v priemernej mzde sú rozdiely v štruktúre alokovaných kapacít v regióne a schopnosti adaptácie podnikateľských subjektov, ktoré v regióne pôsobia. V období rastovej fázy je možné očakávať, že význam kapacít alokovaných v minulosti bude klesať a na význame bude nadobúdať schopnosť efektívnej alokácie investícií, čo súvisí s kvalitou manažmentu na úrovni podnikov, ale aj na úrovni regiónu.

Druhým záverom, ktorý z grafu vyplýva, je klesajúca pružnosť priemernej mzdy vo vzťahu k miere nezamestnanosti. Dolná hranica miezd sa v zmysle priemernej mzdy nachádza v intervale 5300 - 5800 Sk, t.j. 75 - 80 percent priemernej nominálnej mzdy dosahovanej za ekonomiku SR ako celok. Od tejto hranice je už mzda nepružná smerom nadol a na ďalšie zvyšovanie miery nezamestnanosti nereaguje.

Priemerná mzda na Slovensku vyjadrená v USD (pri prepočte oficiálnym kurzom) predstavovala v roku 1995 cca 250 USD a bola najnižšia v rámci

krajín CEFTA²¹. Ak táto skutočnosť môže krátkodobo predstavovať určitú komparatívnu výhodu, z dlhodobejšieho pohľadu predstavuje jedno z alokačných kritérií pre investície a mohla by posúvať štruktúru ekonomiky Slovenska smerom k pracovne náročnejším aktivitám.

Určitý náznak vývoja v tomto smere je možné pozorovať aj v roku 1995. Vysoká dynamika produktivity práce v roku 1994 bola dôsledkom tzv. transformačného rastu, ktorý bol, okrem iného, založený na využití kapacitnej medzery, ktorá vznikla poklesom výroby v predchádzajúcich rokoch. Pokles medziročnej dynamiky produktivity práce signalizuje, že toto obdobie, obdobie transformačného rastu, je ukončené a dynamika produktivity práce zaznamenaná v roku 1994 bola skôr výnimkou a nie presadením sa

obr. 7

dlhodobejšej tendencie.

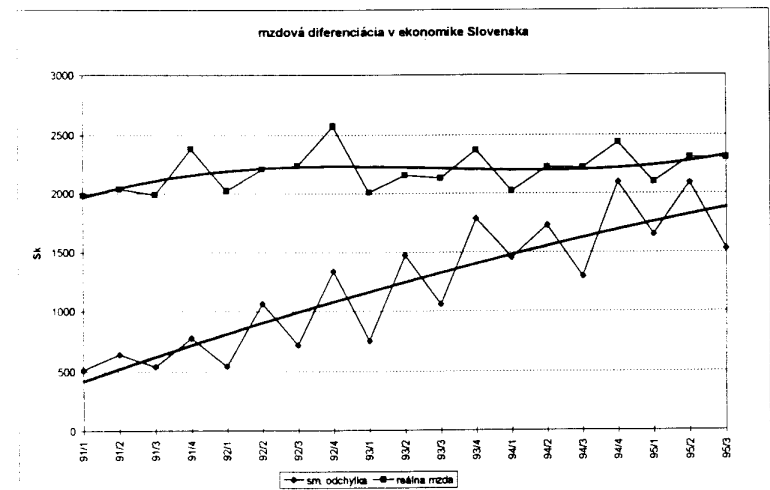
Tento charakter rastu však vytvára významnú bariéru pre rast miezd. Pre stabilitu makroekonomického prostredia je dôležitý neinflačný vývoj miezd, ktorý je možné definovať ako súlad medzi dynamikou priemernej mzdy a dynamikou produktivity práce vyjadrenej objemom pridanej hodnoty

²¹ Napr. Bizoňová L.: Cena práce na Slovensku je v medzinárodnom porovnaní nízka...Trend, č.7, 1996, str. 10.

pripadajúcej na jedného pracovníka. Na makroekonomickej úrovni je túto reláciu možné vyjadriť produktivitou práce vypočítanou na báze HDP alebo presnejšie²² podielom príjmov z miezd na HDP. Vývoj tejto charakteristiky od roku 1989 zobrazuje graf na obr. 7.

Ako je z grafu vidieť, po prudkom poklese v rokoch 1991 a 1992 sa tento podiel stabilizoval na úrovni okolo 37 percent a na tejto úrovni sa udržal aj v roku 1995. Znamená to, že mzdový vývoj si trvale udržiava neinflačný charakter aj napriek tomu, že mzdová regulácia sa na Slovensku prakticky neuplatnila²³.

Pod týmto vývojom na makroúrovni však prebieha intenzívny diferenciačný proces. Orientačný obraz o jeho priebehu v transformačnom období poskytuje graf na obr. 8.

obr. 8

Ako je z obrázku vidieť, pod pomerne miernym nárastom priemernej reálnej mzdy prebieha dynamický reštrukturalizačný proces, v dôsledku ktorého sa zvyšujú mzdové diferencie medzi jednotlivými odvetviami. Rozdiel

²² Vzhľadom na odlišnosť vývoja deflátoru HDP, ktorým sa prepočítava na stále ceny HDP, a súhrnného indexu spotrebiteľských cien tovarov a služieb (CPI), ktorým sa prepočítavajú mzdy.

²³ S výnimkou druhého polroku 1994. Jej vplyv na mzdový vývoj v tomto toku však bol nevýznamný.

medzi najvyššou a najnižšou priemernou mesačnou mzdou (v nominálnom vyjadrení) predstavoval v roku 1995 (ku koncu 3. štvrťroka) až 7000 Sk, t.j. 100 percent priemernej mzdy zaznamenananej v tom istom období. Podrobnejší pohľad na postavenie jednotlivých odvetví poskytuje nasledujúca tabuľka obsahujúca údaje o odchýlke priemernej mzdy v odvetví od priemernej mzdy za SR celkom v danom roku. Údaje sú zoradené podľa veľkosti odchýlky v roku 1995.

tabuľka 6 Odchýlka priemernej mesačnej mzdy v odvetviach od priemeru za SR

	91	92	93	94	95 ⁽¹⁾
Výroba koksu, rafinovaných ropných produktov a jadrových palív	135,3	136,2	143,5	161,8	171,4
Peňažníctvo a poisťovníctvo	129,6	157,7	180,0	178,8	164,7
Výroba a rozvod el. plynu a vody	113,7	127,6	142,5	138,5	136,0
Vydavateľstvo a tlač	127,1	133,4	131,5	133,5	131,7
Výroba kovov a výroba kovových výrobkov	120,5	118,4	123,1	124,0	126,0
Výroba výrobkov z gumy a plastov	110,5	107,3	112,7	114,0	121,3
Ťažba nerastných surovín	109,7	113,2	117,7	118,8	120,4
Verejná správa, soc. poistenie	114,8	116,7	120,2	122,3	119,5
Výroba chemikálií, chem. výrobkov a chem. vlákien	104,9	105,5	111,6	116,7	118,6
Nehuteľnosti, výskum a vývoj	105,9	107,0	108,4	107,9	109,7
Výroba ostatných nekovových minerálnych výrobkov	103,8	104,8	105,3	104,5	107,7
Doprava, skladovanie a spoje	103,0	99,0	101,4	105,2	106,7
Výroba dopravných prostriedkov	101,7	97,3	98,6	102,3	106,0
Stavebníctvo	103,3	104,1	106,2	105,9	104,8
Výroba celulózy, papiera a výr. z papiera	95,4	95,9	97,1	96,4	103,8
Spolu odvetvia ekonomickej činnosti	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Výroba potravín, nápojov a sprac. tabaku	98,8	96,7	97,0	99,3	99,1
Výroba strojov a prístrojov i.n.	100,1	93,9	96,1	95,8	99,0
Obchod, oprava mot. vozidiel. a spotr. tovaru	90,7	91,1	93,2	93,8	96,8
Výroba elektrických, spoj. a opt. zariadení	91,7	89,3	91,8	96,8	96,5
Ost. verejné, sociálne a iné služby	108,2	104,1	103,4	99,4	90,1
Spracovanie dreva a výroba výrobkov z dreva (okrem nábytku)	90,1	84,8	86,8	87,0	89,3
Zdrav., veterin., soc. činnosti	103,0	101,7	90,3	87,3	89,3
Priem. výroba inde nezaraďená (vr. výr. nábytku)	88,1	85,5	85,0	85,2	87,4
Školstvo	97,0	103,7	93,3	90,1	86,9

	91	92	93	94	95 ⁽¹⁾
poľnohosp., poľovníctvo, lesníctvo, rybolov	96,0	89,0	84,8	82,6	81,5
Pohostinstvo a ubytovanie	100,2	105,1	91,5	80,5	80,5
Textilná a odevná výroba	78,9	75,2	74,2	71,7	71,4
Spracovanie kože a výroba kožených výrobkov	91,2	87,6	78,6	72,5	70,0

Prameň: Vlastné výpočty podľa „Pracovníci a priemerné mesačné mzdy“ podľa štvrtrokov, ŠÚ SR, 1991-1995

⁽¹⁾ 1. až 3. štvrtrok

Tabuľka dokumentuje, že proces mzdovej diferenciácie na odvetvovej úrovni jednoznačne prebieha a postupne sa formuje skupina odvetví s vysoko nadpriemernou mzdou, skupina odvetví s priemernou mzdou aj skupina problémových odvetví s hlboko podpriemernou mzdou. Posúdiť previazanosť vývoja priemernej mzdy v odvetviach s produktivitou práce umožňuje nasledujúca tabuľka.

tabuľka 7 Charakteristiky relácie mzda - produktivita práce podľa odvetví v roku 1995

	pridaná hodnota	priem. mzda	prod. práce	rozdiel temp. rastu
	(1)	(2)	(3)	(2)-(3)
Výroba celulózy, papiera a vyr. z papiera	166,5%	20,3%	66,1%	45,9%
Výroba dopravných prostriedkov	136,6%	19,9%	39,6%	19,7%
Výroba kovov a kovových výrobkov	140,0%	16,7%	35,4%	18,8%
Ťažba nerastných surovín	130,7%	15,0%	31,3%	16,3%
Výroba chemikálií, chem. výrobkov a chem. vlákien	127,2%	17,6%	29,4%	11,8%
Stavebníctvo	117,6%	15,0%	23,0%	8,0%
Výroba strojov a zariadení i.n.	119,9%	16,8%	22,0%	5,2%
Výroba koku, rafinovaných ropných produktov	119,7%	24,2%	28,9%	4,6%
Nehnuteľnosti, výskum a vývoj	129,2%	19,5%	24,1%	4,6%
Ost. priemysel	115,5%	16,4%	17,2%	0,8%
Spracovanie dreva a výroba výrobkov z dreva (okrem nábytku)	120,3%	14,7%	13,6%	-1,0%
Výroba ostatných nekovových minerálnych výrobkov	113,0%	18,1%	15,9%	-2,2%
Ost. verejné, sociálne a iné služby	118,1%	4,6%	1,7%	-2,9%
Obchod, oprava mot. vozidiel. a spotrebného tovaru	110,1%	19,4%	15,5%	-3,9%
Výroba výrobkov z gumy a plastov	122,8%	22,0%	17,3%	-4,8%
Výroba elektrických zariadení a optických zariadení	107,4%	11,9%	3,1%	-8,7%
Spracovanie kože a výroba kožených vyr.	115,1%	7,4%	-2,8%	-10,2%
Doprava, skladovanie a spoje	102,9%	17,0%	6,5%	-10,4%
Poľnohosp., poľovníctvo, lesníctvo	97,8%	12,8%	1,4%	-11,4%

	pridaná hodnota	priem. mzda	prod. práce	rozdiel temp. rastu
	(1)	(2)	(3)	(2)-(3)
Výroba a rozvod el., plynu a vody	101,1%	12,9%	0,3%	-12,6%
Výroba potravín, nápojov a spracovanie tabaku	102,2%	13,7%	-1,7%	-15,5%
Textilná výroba a odevná výroba	96,3%	12,3%	-4,0%	-16,3%
Pohostinstvo a ubytovanie	107,9%	16,0%	-1,7%	-17,8%

Prameň: Vlastné výpočty podľa „Pracovníci a priemerné mesačné mzdy“ podľa štvrtrokov, ŠÚ SR, 1991-1995 a „Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR v 1. až 3. štvrtroku 1995, prognóza vývoja na rok 1995 a 1. štvrtrok 1996“. ŠÚ SR, 18. decembra 1995

Korelácia dynamiky priemernej mzdy a dynamiky produktivity práce je pomerne vysoká a naznačuje, že vývoj oboch veličín je vzájomne prepojený. Zároveň je však zrejmé, že diferencie v dynamike produktivity práce sú podstatne väčšie než diferencie v dynamike priemernej mzdy. Z porovnania hodnôt, ktoré obsahuje tabuľka 6 a tabuľka 7 vyplýva, že v roku 1995 bola relácia mzdy - produktivity najviac porušená práve v problémových odvetviach, v odvetviach s najnižšou úrovňou priemernej mzdy. Znamená to, že sociálny tlak v najmenej výkonných odvetviach je dosť silný na to, aby sa premietol do rastu miezd. Zároveň ide o odvetvia s nízkou alebo zápornou rastovou dynamikou (v reálnom vyjadrení), čo signalizuje ich problémy v oblasti konkurencieschopnosti, aj napriek nízkej mzdovej úrovni.

Uvedené skutočnosti signalizujú, že fungovanie trhu práce v procese stanovovania miezd ešte nie je dostatočné a trhové vzťahy sa v tejto oblasti ešte v plnej miere nepresadili. Ide o dôsledok pomalého procesu reštrukturalizácie týchto odvetví, pomalej reštrukturalizácie ekonomiky ako celku, nízkej investičnej aktivity, nízkej mobility pracovnej sily, silného sociálneho tlaku v problémových regiónoch s málo diverzifikovanou výrobnou štruktúrou.

Celkove je možné očakávať, že tlak v smere rastu miezd bude ďalej postupne narastať, pretože pôsobenie faktorov, ktoré doposiaľ pôsobili proti rastu miezd, sa bude oslabovať. Už v roku 1995 sa znížila miera nezamestnanosti, zlepšila sa finančná pozícia podnikov a zvýšil sa aj tlak odborových organizácií. Naopak, proti rastu miezd bude naďalej pôsobiť vysoká miera nezamestnanosti (s regionálne veľmi diferencovaným vplyvom), náklady na privatizáciu, samotná nízka úroveň miezd (v podobe vyššie

spomenutého alokačného kritéria), nedostatočná efektívnosť alokácie investícií v dôsledku nízkej funkčnosti kapitálového trhu.

Výslednicou pôsobenia komplexu uvedených faktorov bude v roku 1996 vývoj charakterizovaný nasledujúcou tabuľkou.

tabuľka 8 Základné makroekonomické charakteristiky vývoja v oblasti zamestnanosti a miezd

	skutočnosť		odhad	prognóza
	1993	1994	1995	1996
tempo rastu prod. práce(%)	-4,0	6,7	4,4	2,9-4,4
tempo rastu priemernej reálnej mzdy (%)	-4,7	3,2	4,1	4,2-6,2
priem. počet nezamestnaných (v tis., fyz.osoby)	323,2	366,2	351,0	344,6-330,0
priemerná mesačná mzda (Sk)	5379	6294	7200	8000-8200
priem. miera nezamestnanosti (%)	14,4	14,6	13,8	13,4-12,8

V dôsledku uvedeného vývoja sa zvýši podiel miezd na HDP o 1 až 1,3 boda a dosiahne úroveň 37,8 - 38,0 percent, čo by ešte malo byť v súlade s požiadavkou udržania makroekonomickej stability. Vzhľadom na spomínaný zvyšujúci sa tlak v smere rastu miezd je možné očakávať dosiahnutie úrovne skôr pri hornej hranici intervalu.

Priemerná reálna mzda tak dosiahne asi 80 percent predtransformačnej úrovne, pri podstatne vyšších odvetvových, regionálnych aj profesných diferenciách, čo v niektorých regiónoch bude zvyšovať sociálny tlak. Ak vezmeme do úvahy aj vyššie uvedený štrukturálny pohľad na reláciu mzda - produktivita, je zrejme, že doterajší umiernený mzdový vývoj z makroekonomického pohľadu je pomerne krehký. Riešením však nie je opätovné uplatnenie mzdovej regulácie v akejkolvek podobe. Skúsenosti z Českej republiky aj z iných krajín ukazujú, že ide o nástroj makroekonomickej regulácie a môže byť doplnkovým nástrojom antiinflačného pôsobenia hospodárskej politiky; nie je však schopná dosiahnuť prepojenie vývoja miezd a produktivity práce. Naopak, na mikroekonomickej úrovni pôsobí proti uplatneniu mikroekonomických funkcií mzdy a reštrukturalizácii ekonomiky, čím brzdí hospodársky rast. V období, keď bola prekonaná transformačná recesia a ekonomika sa dostala do fázy hospodárskeho rastu, by uplatnenie tohto typu mzdovej politiky bolo kontraproduktívne.

Neinflačný vývoj miezd (mzdového fondu) na makroúrovni je možné dosiahnuť tromi spôsobmi. Prvým je rast mzdového fondu zodpovedajúci rastu hrubého domáceho produktu vyvolaného rastom dopytu, pričom v tomto prípade sa podiel miezd na hrubom domácom produkte nemení a mzdy sú limitované rastom produktivity práce. Tento zdroj rastu mzdového fondu má krátkodobý charakter, pričom v podmienkach vysoko otvorenej ekonomiky je závislý na konkurencieschopnosti exportného sektora ekonomiky a na vývoji konjunktúry u hlavných obchodných partnerov.

Druhý spôsob znamená rast podielu mzdového fondu na úkor ostatných zložiek pridanej hodnoty, resp. HDP - v konečnom dôsledku investícií. To je však možné len v tom prípade, ak sú vytvorené predpoklady pre rastúcu efektivnosť investícií predovšetkým ich efektívnou alokáciou. Ide najmä o fungovanie kapitálového trhu, najmä jeho signálnej, informačnej funkcie a o fungovanie celého finančného sektora. V tomto prípade je možné, aby podiel mzdového fondu na HDP rástol. S týmto zdrojom je možné uvažovať až v dlhodobom časovom horizonte, pričom je podmienený ďalším postupom transformácie ekonomického systému a podporou zo strany štátu rozvoju trhových vzťahov v najširšom zmysle.

A nakoniec tretí spôsob spočíva v raste mzdového fondu v dôsledku rastu pridanej hodnoty na úkor ostatných zložiek nákladov. Tento typ rastu súvisí s vnútropodnikovou organizáciou a reštrukturalizáciou, s kvalitou riadenia podnikov a pod., pričom je plne v kompetencii podniku. V tomto prípade môže podiel mzdového fondu rásť, pri nemennej, prípadne klesajúcej celkovej nákladovosti.

Tento zdroj rastu miezd je v mnohých podnikoch možné aktivizovať vo veľmi krátkom čase a je komplementárny predovšetkým k prvému spôsobu, teda je aktivizovateľný najmä v období hospodárskeho rastu. Na jednej strane je podmienený existenciou reálnych vlastníkov v podnikoch a prítomnosťou nevyhnutného know-how v oblasti riadenia, vyžaduje však aj prístupnosť k finančným zdrojom pre investície. Zároveň predpokladá na úrovni podniku takých vyspelých sociálnych partnerov, ktorí sú schopní analyzovať možnosti a potreby podniku v spoločnom záujme zamestnancov aj zamestnávateľov, resp. vlastníkov.

Ak sa vrátíme k problému krehkosti umierneného vývoja miezd, riešením je posilňovanie trhových vzťahov v oblasti stanovovania miezd, pričom trhové vzťahy v tejto oblasti majú podobu mechanizmu kolektívneho vyjednávania. Tento mechanizmus má v našich podmienkach vytvorený dobrý legislatívny rámec (aj v porovnaní s ostatnými transformujúcimi sa krajinami). Posilňovať je potrebné najmä odbornú a vyjednávaciu kapacitu sociálnych partnerov. Doplňujúcimi nástrojmi regulujúcimi mzdový vývoj trhu konformným spôsobom by mala byť kontrola tých podnikov, ktoré majú monopolné alebo submonopolné postavenie na trhu zo strany Protimonopolného úradu a ďalej dôsledné vykonávanie vlastníckych práv štátom (resp. Fondom národného majetku) v tých podnikoch, v ktorých má rozhodujúce postavenie.

Špecifickým problémom trhu práce je stanovenie, resp. úprava výšky minimálnej mzdy. Inštitút minimálnej mzdy sa v trhových ekonomikách uplatňuje kvôli ochrane najohrozenejších skupín pracovníkov (pracovníkov s nízkou kvalifikáciou, žien, na ochranu mládeže prvýkrát vstupujúcej na trh práce) a prispieva aj k motivácii týchto skupín hľadať si zamestnanie. Výška minimálnej mzdy by preto mala byť dostatočne vysoká. Na druhej strane minimálna mzda svojim pôsobením nezasahuje celú ekonomiku rovnako, ale väčší dopad má na problémové odvetvia a na problémové regióny, kde jej necitlivé stanovenie môže skomplikovať situáciu na trhu práce a prispieť a rastu nezamestnanosti. Pre ilustráciu je možné uviesť príklad Českej republiky²⁴, kde za minimálnu mzdu pracuje iba 0,3% pracovníkov, no v odvetví obchodu až 37,3%²⁵.

V súčasnosti je minimálna mzda v Slovenskej republike stanovená vo výške 2450 Sk, čo sa v podstate rovná životnému minimu samostane žijúcej osoby a 34 percentám priemernej mzdy. Pri porovnaní s krajinami regiónu je možné konštatovať, že z tohto pohľadu je nastavenie minimálnej pomerne dobré. Napriek tomu skutočnosť, že vo väčšine vyšších kolektívnych zmlúv je úroveň minimálneho tarifu dohodnutá nad úrovňou minimálnej mzdy signalizuje, že minimálna mzda svoju funkciu spodnej hranice pracovného

²⁴ Vaughan-Whitehead, D.: Wage Policies in Central and Eastern Europe: In Search of Greater Social and Economic Effectiveness". In: „Reforming Wage Policy in Central and Eastern Europe“, str.33. Zborník pripravený pre medzinárodné sympóziu „Wages, Efficiency and Social Cohesion: Towards a Negotiated Wage Policy in Central and Eastern Europe“, European Commission, ILO, budapest, 29.11. - 1.12.1995

²⁵ Porovnateľné údaje za SR nemajú autori k dispozícii.

dôchodku neplní. Stanovenie výšky minimálnej mzdy by preto malo byť založené na dôkladnej analýze jej pôsobenia na mikroúrovni, pri zohľadnení odvetvových a regionálnych odlišností.

6. Vývoj spotrebiteľských zvyklostí a životná úroveň obyvateľstva

Úroveň ekonomického a kvalita sociálneho života obyvateľov je determinovaná pretrvávajúcou dôchodkovou obmedzenosťou obyvateľstva, čo v doterajšej etape ešte neumožnilo uskutočniť zásadnejšie zmeny v oblasti jeho výdavkovej štruktúry. Viditeľne sa nezlepšilo ani uspokojovanie potrieb obyvateľstva v oblasti kvality zdravotnej starostlivosti, výživy, výchovy detí v školských a predškolských zariadeniach.

V roku 1996 očakávaný rast reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva vyvolá síce rast konečnej spotreby domácností, ale nespôsobí citelné zmeny sociálnych a ekonomických podmienok, ktoré by znamenali podstatné zlepšenie životnej úrovne obyvateľstva.

Konečná spotreba domácností vyvolaná výdavkami obyvateľstva na spotrebiteľskom trhu je výsledným prejavom spotrebiteľského správania. Závisí od objemu príjmov²⁶, ktorými obyvateľstvo disponuje, keď vstupuje na spotrebiteľský trh, kde sa rozhoduje koľko z nich použije na nákup tovarov a služieb a koľko z nich ušetrí. Rozhodovanie o proporcií použitia príjmov na nákup a úspory závisí vo veľkej miere od úrovne a štruktúry príjmov, od rozsahu ponuky trhu a sortimentu (s dostatkom alebo absenciou komoditných a cenových substitútov²⁷), od vývoja cien a od vývoja situácie na peňažnom a

²⁶ Sú to disponibilné príjmy, ktoré získame ak od celkových peňažných príjmov odčítame finančné platby spolu. Zmeny v štruktúre peňažných príjmov po roku 1989 (zvýšenie podielu ostatných príjmov, stagnácia sociálnych príjmov a zníženie podielu príjmov z pracovnej činnosti) ako aj veľkosť prírastku reálnych príjmov, ktorý zatiaľ neumožnil vyrovnať prepad životnej úrovne z počiatočnej etapy transformácie, nespôsobujú zásadnejší posun v spotrebiteľskom správaní obyvateľstva. Napriek priaznivo naštartovanému vývoju ostatných príjmov obyvateľstva (súvisia s kapitalizáciou jeho dôchodkov), v roku 1995 došlo k zníženiu ich podielu v štruktúre peňažných príjmov, čo súviselo nielen s poklesom nezamestnanosti a teda s rastom podielu príjmov z pracovnej činnosti, ale aj s menšími možnosťami realizácie voľných peňažných prostriedkov v súvislosti s poklesom úrokovej miery ako aj znížením ponuky cenných papierov.

²⁷ V tejto súvislosti ide o to, že spotrebiteľia vzhľadom na dostatočnú ponuku týchto substitútov majú možnosť rozhodovať medzi viacerými variantami a optimalizovať pritom svoju užitočnú funkciu. Tovar, ktorého cena sa zvýšila majú možnosť nahradiť inými tovarmi, aby tak dosiahli určitú životnú úroveň lacnejšie. Ak však na trhu je táto ponuka obmedzená, dochádza k redukcii spotreby vo fyzických jednotkách pri celkovom zvýšení úrovne spotrebných výdavkov.

kapitálovom trhu. Dôležitým faktorom vplyvujúcim na možné zmeny v spotrebiteľskom správaní je zabudovaný mechanizmus spotreby²⁸ a určitý sklon k sporeniu a podnikaniu, ktorý je relatívne vlastný jednotlivým spoločenským skupinám²⁹ a v rámci nich je ešte diferencovaný podľa úrovne obdržaných príjmov. Zmeny v spotrebiteľskom správaní v jednotlivých spoločenských skupinách sú determinované rozdielnou veľkosťou prírastku obdržaných príjmov, t.j. tým, že obyvatelia uskutočňujú zmeny v proporciách použitia príjmov na nákup (tiež v jeho štruktúre) a úspory pri rozdielnych prírastkoch obdržaných príjmov.

Uvedené súvislosti sa v období 1993-1995 premietli do takého vývoja príjmov a výdavkov obyvateľstva, ktorý sa vyznačoval rýchlejším ročným tempom rastu nominálnych disponibilných príjmov (20,6%) ako výdavkov za tovar a služby (19%)³⁰. Je reálny predpoklad, že aj v roku 1996 budú disponibilné príjmy obyvateľstva rásť rýchlejšie ako výdavky za tovar a služby. Tempo rastu však bude pomalšie ako za predchádzajúce obdobie tak na úrovni príjmov (10,5 % - 15,0%) ako aj výdavkov (9,8% - 16,7%). Naznačený vývoj predstavuje určité zväčšenie priestoru pre spotrebiteľské rozhodovanie, avšak vzhľadom na malý prírastok reálnych príjmov³¹, neumožní zásadnejšie zmeny v rozhodovaní o proporciách ich použitia na nákup a úspory u väčšiny obyvateľstva. Zníženie úrokovej miery s veľkou pravdepodobnosťou odradí veľkú časť obyvateľstva sporiť a prírastok príjmov použije na nákup tovarov a služieb³². Pritom podiel spotrebných výdavkov na čistých peňažných výdavkoch je vysoký, v roku 1995 predstavoval takmer 88%.³³ U veľkej časti obyvateľstva aj naďalej možno očakávať pretrvávanie obáv o zabezpečenie existencie v nepredvídateľných životných situáciách, ktoré sú vyvolané rastom životných nákladov a neistoty plynúcej z novej straty zamestnania,

obmedzená, dochádza k redukcii spotreby vo fyzických jednotkách pri celkovom zvýšení úrovne spotrebných výdavkov.

²⁸ Ide predovšetkým o výživu a využitie voľného času.

²⁹ Zamestnanci, roľníci, samostatne činní, dôchodcovia.

³⁰ Pritom pre medziročný vývoj týchto ukazovateľov je za obdobie 1994-1995 charakteristické vyššie tempo rastu výdavkov ako príjmov, kým za obdobie 1993-1994 to bolo naopak. Napriek nízkej dosahovanej úrovni príjmov obyvateľstvo citlivo reagovalo na administratívne opatrenia vlády a zmeny politickej situácie.

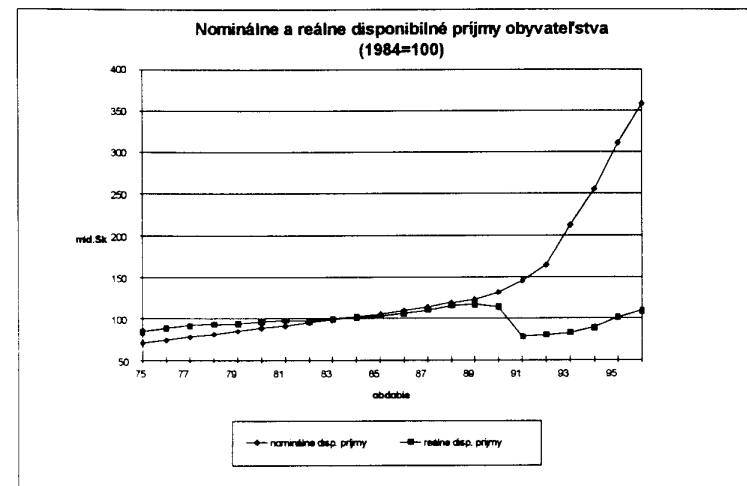
³¹ Vyjadrujú kúpyschopný dopyt obyvateľstva.

³² Napriek tomu však možno očakávať nárast podielu vkladov spolu na HDP.

³³ Podľa štatistiky rodinných účtov za všetky domácnosti. V porovnaní s rokom 1993 sa tento podiel zvýšil o cca 1%.

pri obmedzených možnostiach získania príjmov i profesne adekvátneho pracovného miesta.

Základný pohľad na vývoj nominálnych a reálnych príjmov, ktoré sú určujúcimi pre spotrebiteľské rozhodovanie, udáva graf na nasledujúcom obrázku.

obr. 9

Napriek pokračujúcemu rastu nominálnych a reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva pretrvávajú negatívne tendencie v oblasti jeho osobnej spotreby. Redukcia spotreby vo fyzických jednotkách je spôsobená predovšetkým úzkym koridorom daným dôchodkovou obmedzenosťou obyvateľstva na jednej strane a explozívnym charakterom vývoja cien nepotravinárskeho tovaru a služieb a rastom cien potravinárskych tovarov - i keď miernejším, na strane druhej. Uvedené súvislosti podmieňovali spotrebiteľské správanie obyvateľstva v smere formovania takej výdavkovej štruktúry, pre ktorú je charakteristické pretrvávajúce vysokého podielu výdavkov za potraviny³⁴, nápoje a verejné stravovanie na celkových spotrebných výdavkoch v porovnaní s krajinami s vyspelou trhovou ekonomikou. Kým v roku 1993 predstavovali tieto výdavky 38,5% z celkových

³⁴ Sledované za domácnosti spolu, domácnosti za jednotlivé spoločenské skupiny podľa ukazovateľov uvedených v štatistike rodinných účtov.

spotrebných výdavkov, tak v roku 1995 to bolo už 40,8%. Pritom podiel výdavkov za priemyselný tovar má klesajúcu tendenciu a podiel výdavkov za služby zas stúpajúcu tendenciu. Odchýlky vo vývoji štruktúry výdavkov podľa jednotlivých spoločenských skupín sú predovšetkým v prípade domácností dôchodcov, kde sa podiel výdavkov za potraviny, nápoje a verejné stravovanie v roku 1995 zvýšil až na 51,5%.³⁵ Aj za domácnosti roľníkov bol zaznamenaný rast podielu uvedených výdavkov na 39,9% v roku 1995. Takýto vývoj je vzhľadom na ich väčšiu schopnosť krytia potrieb výživy z vlastných zdrojov menej typický a bol ovplyvnený najmä rastom cien priemyselných tovarov. V domácnostiach samostatne činných sa zvýšil podiel výdavkov za potraviny, nápoje a verejné stravovanie len minimálne, v roku 1995 predstavoval 38,2% z celkových spotrebných výdavkov. Štruktúra spotrebného koša má v týchto domácnostiach z pohľadu porovnania so štruktúrami v trhových ekonomikách proporcie vyváženejšie ako za ostatné spoločenské skupiny. Podiel výdavkov za potraviny, nápoje a verejné stravovanie v domácnostiach zamestnancov sa pohybuje na úrovni priemeru za všetky domácnosti.

Vzhľadom na vysoký podiel výdavkov za potraviny, z ktorých väčšina predstavuje výdavky za tovary dennej spotreby je zrejmé, že obyvateľstvo pociťuje najvýraznejšie problémy v oblasti zabezpečovania výživy. Je to dôsledok dôchodkového obmedzenia, ktoré čím je tvrdšie, tým je spotrebiteľské správanie obyvateľstva citlivejšie na cenové zmeny. Veľká časť domácností preto pri výraznejších cenových zmenách³⁶ redukovala aj spotrebu potravín vo fyzických jednotkách. Sprievodným javom bolo i mierne zníženie celkovej energetickej hodnoty spotrebovaných potravín.³⁷ Detailnejšie je možno spotrebiteľské správanie obyvateľstva na trhu potravín dokumentovať prostredníctvom zmien v štruktúre výdavkov za potraviny, tiež dôsledkami v

³⁵ Na jedného člena domácnosti sú aj výdavky za potraviny, nápoje a verejné stravovanie v absolútnom vyjadrení (v Sk) najvyššie v domácnostiach dôchodcov (pritom výdavky za verejné stravovanie sú mimoriadne nízke). Pravdepodobne sú dôsledkom pokračovania tendencie výpomoci deťom, ktoré si založili vlastné rodiny a ich príjmy nestačia v plnej miere kryť rastúce výdavky, tiež menší záujem dôchodcov o dovybavenie domácnosti predmetmi dlhodobej spotreby vzhľadom na celkovo nízku úroveň príjmov.

³⁶ Za obdobie 1993-1995 rýchlejší rast cien nepotravinárskych tovarov, verejného stravovania a služieb ako potravín.

³⁷ Z pohľadu odporúčanej výživovej dávky pre priemerného spotrebiteľa by bolo možné zníženie energetickej hodnoty považovať za pozitívum, nakoľko jej súčasná úroveň je takmer o 2 300 KJ vyššia, ale negatívom sa javí pretrvávanie vysokej spotreby tukov a sacharidov, nedostatok vápnika, vitamínov B a vitamínu C.

spotrebe vo fyzických jednotkách. Štruktúru výdavkov na potraviny, nápoje a verejné stravovanie za obdobie 1993-1995 udáva nasledujúca tabuľka.

tabuľka 9 Štruktúra výdavkov za potraviny, nápoje a verejné stravovanie na osobu domácnosti v %

Ukazovatele	1993	1994	1995 ¹⁾
mäso a mäsové výrobky	21,9	22,3	21,6
ryby a výrobky z rýb	2,0	2,2	1,9
tuky	5,9	5,2	5,0
vajcia a vaječné výrobky	2,5	2,7	2,1
mlieko a mliečne výrobky	12,0	12,2	12,6
mlynské a pekárenské výrobky	11,9	12,3	12,4
zemiaky a výr. zo zemiakov	1,2	1,4	1,7
zelenina	2,7	2,9	3,1
ovocie	5,5	6,5	6,7
cukor a výrobky z cukru	5,9	6,9	7,0
ostatné potraviny a pochutiny	8,8	5,5	6,2
výdavky za potraviny spolu	80,2	80,2	80,3
nápoje	10,1	9,2	8,6
verejné stravovanie	9,7	10,6	11,0

Prameň : Štatistické čísla a grafy, Štruktúra, príjmy a výdavky domácností SR, 1993,1994,1995 (štvrtroky), vlastné prepočty

Poznámky :¹⁾ jan. až sept. 1995

Z tabuľky vyplýva, že za obdobie 1993-1995 nastali významnejšie zmeny v štruktúre výdavkov domácností za potraviny, nápoje a verejné stravovanie predovšetkým :

- v raste podielu výdavkov za mlieko a mliečne výrobky, mlynské a pekárenské výrobky, zemiaky a výrobky zo zemiakov, zeleninu, ovocie, cukor a výrobky z cukru a za verejné stravovanie,
- v poklese podielu výdavkov za mäso a výrobky z mäsa, ryby a výrobky z rýb, tuky, vajcia a vaječné výrobky, ostatné potraviny a pochutiny a za nápoje.

Podiel výdavkov za potraviny, nápoje a verejné stravovanie je v domácnostiach za jednotlivé spoločenské skupiny výrazne diferencovaný

najmä v takých potravinových skupinách ako je mäso a mäsové výrobky, mlieko a mliečne výrobky, tuky, mlynské a pekárenské výrobky, ovocie, cukor a výrobky z cukru, ostatné potraviny a pochutiny a verejné stravovanie. Najnižší podiel výdavkov za potraviny v štruktúre výdavkov za potraviny, nápoje a verejné stravovanie vykazovali domácnosti zamestnancov a domácnosti samostatne činných.

Uvedené zmeny v štruktúre výdavkov sú predovšetkým dôsledkom vývoja cien jednotlivých druhov potravinárskych tovarov³⁸ a dopytovej bariéry určovanej tvrdosťou dôchodkového obmedzenia u veľkej časti obyvateľstva. Týmto zmenám zodpovedala taká redukcia v spotrebe potravín vo fyzických jednotkách, ktorá znamenala v roku 1995 v porovnaní s rokom 1993³⁹ na obyvateľa pokles v spotrebe mäsa a výrobkov z mäsa o 2,5 kg⁴⁰, v spotrebe tukov pokles o 0,8 kg⁴¹, v spotrebe cukru a výrobkov z cukru pokles o 2,1 kg⁴², v spotrebe obilnín pokles o 2,3 kg, v spotrebe zemiakov pokles o 16,7 kg⁴³. V spotrebe mlieka a mliečnych výrobkov bol síce zaznamenaný mierny nárast, tento však ešte nespôsobil vyrovnanie prepadu spotreby zaznamenatej v roku 1991⁴⁴. Taktiež je neuspokojivá situácia v spotrebe ovocia, ktorej úroveň zvýšená miernym nárastom spotreby nedosahuje odporúčanú dávku.

Ďalší vývoj v oblasti fyzického objemu spotreby za jednotlivé potravinové skupiny je závislý od ich cenového vývoja a od vývoja dôchodkovej situácie

³⁸ Napr. v roku 1995 boli v porovnaní s rokom 1994 ceny a mlieka a mliečnych výrobkov vyššie o cca 7,2%, mlynských a pekárenských výrobkov vyššie o cca 6%, zeleniny a ovocia vyššie približne o 7,6%, zemiakov a výrobkov z nich vyššie o cca 12%, cukru a výrobkov z cukru vyššie asi o 20,1%, pritom ceny za mäso a mäsové výrobky spolu zaznamenali pokles asi o 0,1%.

³⁹ Vývoj spotreby v potravinách na obyvateľa za obdobie 1993-1995 je v porovnaní s rokom 1991 stabilnejší, vykazujúci len v menšej miere znižovanie spotreby, hlavne potravín živočíšneho pôvodu.

⁴⁰ V štruktúre spotreby mäsa naďalej pretrvávajú z pohľadu zdravotne odporúčaných dávok vysoká spotreba bravčového mäsa a pomerne nízka spotreba hovädzieho mäsa, ktorá má tendenciu naďalej klesať v súvislosti s vývojom jeho ceny.

⁴¹ Napriek zníženej spotrebe tukov sa táto ešte stále pohybuje vysoko nad zdravotne odporúčanou dávkou a jej štruktúra naďalej dokumentuje vysoké zastúpenie tukov živočíšneho pôvodu.

⁴² Napriek zníženiu spotreby je jej úroveň vysoko na hladinu zdravotne odporúčanej dávky.

⁴³ V roku 1993 sa síce podarilo dosiahnuť zdravotne odporúčanú úroveň spotreby avšak vývoj ponuky tejto komodity na trhu viedol k takému rastu jeho ceny, ktorá spôsobila znižovanie spotreby.

⁴⁴ Súčasná úroveň spotreby mlieka a mliečnych výrobkov predstavuje cca 81 % odporúčanej. Vytvára sa reálne nebezpečenstvo nedostatočného príjmu vápnika a vitamínu B2 s nemalým zdravotným rizikom nielen pre mladú generáciu, ale aj ďalšie skupiny obyvateľstva.

obyvateľstva. Rast alebo pokles ich spotreby môže, ale nie vždy musí byť v súlade s vývojom zaznamenaným v oblasti štruktúry výdavkov za potraviny.

Vzhľadom na očakávaný vývoj v oblasti spotrebiteľských cien a predikovaný vývoj disponibilných príjmov je možné očakávať len malé zväčšenie spotrebiteľského manévrovacieho priestoru, ktorého využitie s veľkou pravdepodobnosťou povedie k stabilizácii štruktúry spotrebných výdavkov na úrovni roka 1995, resp. k zmenám v smere len mierneho zníženia podielu výdavkov za potraviny, nápoje a verejné stravovanie a mierneho zvýšenia podielu výdavkov za priemyselný tovar a niektoré služby. V prípade výraznejšieho nárastu spotrebiteľských cien je však možné očakávať viac ako mierne zvýšenie podielu výdavkov za potraviny na celkových výdavkoch za tovar a služby.

7. Záver

Hospodársky rast v roku 1995 sa od roku 1994 odlišoval tým, že nebol založený iba na raste salda vývozu a dovozu tovarov a služieb, teda na raste čistého vývozu, ale aj na raste vnútorného dopytu, ktorý sa prejavil v raste konečnej spotreby domácností a čiastočne aj investícií (tvorby hrubého fixného kapitálu). V roku 1996 bude táto tendencia pokračovať, pri ďalšom posilnení vplyvu domáceho dopytu, pričom je možné očakávať už aj dynamizáciu investičného dopytu. Práve tvorba hrubého fixného kapitálu bude tou zložkou celkového dopytu, ktorá s najväčšou pravdepodobnosťou rozhodne o tom, či sa dynamika HDP bude pohybovať pri dolnej alebo hornej hranici prognózovaného rastového intervalu⁴⁵.

Dôležitá z pohľadu budúceho vývoja je tá skutočnosť, že dynamika dovozu prevýšila dynamiku vývozu, čo signalizuje rastúcu dovoznú náročnosť ekonomiky. Aj keď vývoz naďalej ostane hlavnou zložkou celkového dopytu s podielom okolo 40 percent, v dôsledku uvedenej tendencie však príspevok čistého vývozu klesne.

Hospodársky rast sa prejaví aj v zlepšení dôchodkovej situácie obyvateľstva. Peňažné príjmy obyvateľstva vzrastú v intervale 9,7 až 14,4

⁴⁵ Predpoklad o vysokej dynamike investícií v roku 1995 sa nepotvrdil. ŠÚ SR bol nútený, po predbežnom odhade rastu tvorby hrubého fixného kapitálu za 1. až 2. štvrťrok 1995 o 21,5 percenta, redukovať tento odhad pre 1. až 3. štvrťrok 1995 na 3,5 percenta, pravdepodobne v dôsledku podhodnotenia rastu cenového indexu investičných prác a dodávok.

percenta, čo sa premietne aj do rastu reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva a v konečnom dôsledku do rastu konečnej spotreby domácností v intervale 5,2 až 6,9 percenta, s podielom 30 percent na celkovom dopyte.

Napriek tomuto vývoju bude ešte pretrvávať dôchodková obmedzenosť obyvateľstva, čo v doterajšej etape ešte neumožní uskutočniť zásadnejšie zmeny v oblasti jeho výdavkovej štruktúry.

V roku 1996 očakávaný rast reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva vyvolá síce rast konečnej spotreby domácností, ale nespôsobí citeľné zmeny sociálnych a ekonomických podmienok, ktoré by znamenali podstatné zlepšenie životnej úrovne obyvateľstva a zásadnejšie zmeny v štruktúre jeho spotreby.

Podobne v oblasti zamestnanosti a miezd budú pokračovať tendencie z predchádzajúceho roka. Pre rok 1995 bola charakteristická stagnujúca (resp. iba mierne klesajúca nezamestnanosť), pokles medziročnej dynamiky produktivity práce a relatívne mierny rast miezd. Determinujúca je pritom vysoká a pretrvávajúca miera nezamestnanosti, ktorá ovplyvňuje predovšetkým tvar substitúcie medzi mzdami a zamestnanosťou. Na Slovensku je jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré spôsobujú umiernený rast miezd aj napriek tomu, že od roku 1992 (s výnimkou druhého polroku 1994) nebola uplatnená mzdová regulácia. Nízka mzdová úroveň (aj v porovnaní s inými transformujúcimi sa krajinami) môže krátkodobo predstavovať určitú komparatívnu výhodu, z dlhodobejšieho pohľadu však predstavuje jedno z alokačných kritérií pre investície a mohla by posúvať štruktúru ekonomiky Slovenska smerom k pracovne náročnejším aktivitám.

Pod vcelku umierneným mzdovým rastom prebieha proces diferenciacie medzi odvetviami. V roku 1995 bola relácia mzdy - produktivita práce najviac narušená v problémových odvetviach dosahujúcich najnižšiu úroveň priemernej mzdy. Signalizuje to, že fungovanie trhu práce v procese stanovovania miezd ešte nie je dostatočné a trhové vzťahy sa v tejto oblasti ešte v plnej miere nepresadili. Ide o dôsledok pomalého procesu reštrukturalizácie problémových odvetví, pomalej reštrukturalizácie ekonomiky ako celku, nízkej investičnej aktivity, nízkej mobility pracovnej sily, silného sociálneho tlaku v problémových regiónoch s málo diverzifikovanou výrobnou štruktúrou. Celkovo je možné očakávať, že tlak v smere rastu miezd bude

ďalej postupne narastať, pretože pôsobenie faktorov, ktoré doposiaľ pôsobili proti rastu miezd, sa bude oslabovať.

V roku 1996 sa vytvorí priestor pre rast priemernej reálnej mzdy v ekonomike v intervale 4,2 až 6,2 percenta, čo bude mierne nad úrovňou roku 1995. Tento rast bude s zaznamenaný pri ďalšom raste zamestnanosti a poklese nezamestnanosti, ktorá, vyjadrená mierou evidovanej nezamestnanosti, sa môže klesnúť až o jeden bod.

Špecificky pôsobí na vývoj zamestnanosti finančná obsluha ekonomiky. V tejto oblasti je možné konštatovať, že príjmová časť štátneho rozpočtu bude mať na tvorbu nových pracovných miest a rast zamestnanosti negatívny vplyv. Prvou príčinou je vysoká daňová záťažnosť v oblasti nepriamych daní, ktorá plošne zasahuje celú ekonomiku. Podobne daň z príjmov právnických a fyzických osôb v spolupôsobení s odvodmi do systému zdravotného a sociálneho poistenia a Fondu zamestnanosti je príčinou vysokej finančnej záťažnosti podnikateľských subjektov. Táto je brzdou zvyšovania konkurencieschopnosti a ďalšieho rozvoja podnikateľských aktivít s výrazným negatívnym vplyvom na tvorbu nových pracovných miest a rast zamestnanosti. Rozpočtovanie príjmov ŠR je pritom v roku 1996 založené na drastickom poklese ostatných príjmov a prudkom náraste príjmov z priamych a nepriamych daní. Tento fakt je odrazom rozpočtovej politiky založenej na získavaní zdrojov pre potreby verejných financií prostredníctvom zvyšovania daňovej záťažnosti domácností a podnikov a znižovania využitia iných zdrojov príjmov, s osobitným zreteľom na nízky prínos zo štátnej účasti na podnikaní a majetku.

Celkovo možno konštatovať, že ekonomika Slovenska v roku 1996 sa dostane do takej etapy transformačného rastu v ktorej i naďalej bude pretrvávajúť negatívny vplyv ŠR na tvorbu nových pracovných miest a rast zamestnanosti. Napriek tomuto vplyvu však možno očakávať nárast zamestnanosti. Z pohľadu systému verejných financií bude tento nárast najviac ovplyvnený Fondom zamestnanosti, ktorý negatívny vplyv ŠR na rast zamestnanosti bude týmto spôsobom do istej miery kompenzovať. Z hľadiska potrieb ďalšieho rozvoja sa však uvedený spôsob kompenzácie môže už veľmi rýchlo ukázať nedostatočným, čo bude vyžadovať také zmeny v systéme verejných financií, ktoré povedú k zníženiu finančnej záťažnosti

hospodárskych subjektov a zároveň vylepšia celkovú úroveň ich prerozdelenia.

Rok 1996 teda bude ďalším rokom hospodárskeho rastu, ktorý sa prejaví v zlepšení dôchodkovej situácie obyvateľstva, znížení nezamestnanosti a zvýšení miezd. Toto zlepšenie nebude výrazné, malo by však byť citeľné. Dôležité bude, ako sa novovytvorený dôchodok rozdelí a či uvedené zlepšenie pocítia širšie vrstvy obyvateľstva. Špecifickým problémom ostávajú veľké rozdiely v ekonomickej a sociálnej úrovni jednotlivých regiónov Slovenska.